टिका । माहेन्द्रे चैव नेपाले एकैका कोटिरेव च । बाणाङ्गार्थं कृतं लिङ्गं बाणलिङ्गमतः स्मृतम् । बाणो वा शिव इत्युक्तस्तत्कृतं बाणमुच्यते । तस्मात्तेषु प्रदेशेषु पुण्यस्थानेषु तेषु वा । स्थितं तच्छिवसद्भावं शिवस्याकृति विग्रहे" । हेमाद्रौ तदाकृतिलक्षणसमुच्चयेऽपि "स्वयम्भुलिङ्गवत् बाणलिङ्गं भुक्तिमुक्तिसुखाय "बहुफलमन्यत्रादु यथास्थापनपूजने । श्रीशैले कालिकागर्त्ते लिङ्गाद्रौ कन्यकाश्रमे । कन्यातीर्थे वने शैले माहेन्द्रे वा सुरेश्वरे । स्थितानि बाणलिङ्गानि शिवेनैव कृतानि तु" सिद्धान्तशेखरे बाणलिङ्गान्यधिकृत्य "तदानेकप्रकारं स्यादन्यवर्णमपीठकम् । सूक्ष्ममूर्त्तिविहीनञ्च बाणं तत् पृथुबाणकम्" बाणलिङ्गेष्वावाहनादि न कर्त्तव्यं तदुक्तं भविष्ये "बाणलिङ्गानि राजेन्द्र ! स्थितानि भुवनत्रये । न प्रतिष्ठा न संस्कारस्तेषामावाहनं न चेति" । रौद्रलिङ्गलक्षणं वीरमित्रोदयधृते "नदीसङ्गवं रौद्रमन्योन्यस्य विघर्षणात् । नदीवेगात् समं स्निग्धं सञ्जातं रौद्रमुच्यते" लक्षणसमुच्चयेऽपि "सरित्प्रवाहसंस्थानं बाणलिङ्गं समाकृति । तदन्यदपि बोद्धव्यं रौद्रलिङ्गं सुखावहम् । नदीसारनर्मदाया बाणलिङ्गसमाकृति । तदन्यदपि बोद्धव्यं लिङ्गं रौद्रं भविष्यति" । रौद्रलिङ्गं तथा ख्यातं बाणलिङ्गसमाकृति । श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णं विप्रादिपूजितम् । स्वभावात् कृष्णवर्णं वा सर्वजातिषु सिद्धिदम् । नर्मदासम्भवं रौद्रं बाणलिङ्गमुदीरितमिति" । अधिकं नर्मदेशशब्दे द्रष्टव्यम् ।

नर्मदेश न० नर्मदया स्थापित इशो यत्र । काशीस्थे शिवलिङ्गभेदे तदाविर्भवकथा काशीख० ९२ अ० यथा "निशम्येति विधेर्वाक्यं नर्मदा सरिदुत्तमा । धातुर्वरं परित्यज्य प्राप्ता वाराणसीं पुरीम् । सर्वेभ्योऽपि हि पुण्येभ्यः काश्यां लिङ्गे प्रतिष्ठिते । अपरा न कृतहिता कैश्चित् श्रेयस्करी क्रिया । अथ सा नर्मदा पुण्या विधिपूर्वं प्रतिष्ठितिम् । व्यधात् पिलिम्पिलातीर्थे त्रिपिष्टपसमीपतः । ततः शम्भुः प्रसन्नोऽभूत् तस्यै नद्यै शुभात्मने । वरं वृणीष्व सुभगे ! यत्तुभ्यं रोचतेऽनघे ! । सरिद्वरा निशम्येति रेवा प्राह महेश्वरम् । किं वरेणेह देवेश ! भवं तुच्छेन पूजिते ! । निर्द्वन्द्वा त्वत्पदद्वन्द्वे भक्तिरस्तु ममेश्वर ! । श्रुत्वेति नितरान्तुष्टो रेवागिरमनुत्तमाम् । प्रोवाच च सरित्श्रेष्ठे ! त्वयोक्तं यत्तथास्तु तत् । गृहाण पुण्यनिलये वितरामि वरान्तरम् । यावत्योऽश्वदः सन्ति तव रोधसि नर्मदे । तावत्यो लिङ्गरूपिण्यो भविष्यन्ति वरान्मम । अन्यच्च ते वरं दद्यां तमप्याकर्णयोत्तमम् । दुष्प्राप्यं यच्च तपसां राशिभिः परमार्थतः । सद्यः पापहरा गङ्गा सम्प्राप्तेन कलिन्दजा । त्वद्गङ्गा सरस्वती रेवे ! त्वन्तु दर्शनमात्रतः । अपरं च वरं दद्यां नर्मदे ! दर्शनावहे । भवत्या स्थापितं लिङ्गं नर्मदेश्वरसंज्ञितम् । एतल्लिङ्गं महापुण्यं मुक्तिं दास्यति शाश्वतीम् । अस्य लिङ्गस्य ये भक्तास्तान् दृष्ट्वा सूर्यनन्दनः । प्रणमिष्यति यत्नेन महाश्रेयोभिवृद्धये । सन्ति लिङ्गान्यनेकानि काश्यां देवि ! पदेपदे । परं हि नर्मदेशस्य महिमा कोऽपि चाद्भुतः । इत्युक्त्वा देवदेवेशस्तस्मिन् लिङ्गे लयं ययौ । नर्मदापि प्रहृष्टाऽऽसीत् पावित्र्यं प्राप्य चाद्भुतम् । स्वदेशं च परिप्राप्ता दृष्टिमात्रापहारिणी" ।

नर्मन् न० नृ-मनिन् । परिहासे अमरः । "न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति" भा०आ० १८२अ० "नर्मपूर्वमनुद्धृतसंस्थितः" रघुः । "सुहृत्प्रयुक्ता इव नर्मवादाः" काम० "लिङ्गिनिह न भिन्द्याद्ब्रह्मचर्यं न चाक्षा । हृदयमनुदध्यात् स्वेच्छया नर्म कुर्यात्" मल्लिनाथधृतकामशास्त्रम् "साधुर्नर्मविज्ञानं वाग्मिता चेति तद्गुणाः" दूतीवचने वा० द० ।

नर्मरा स्त्री नर्मन्+बहुलं रः । १दर्वां २मञ्जायां ३सरलायां ४निम्बवाल्लायाञ्च मेदि० ।

नर्मवत् त्रि० नर्म अस्त्यस्य मतुप् मस्य वः । नर्मयुक्ते स्त्रियां ङीप् । सा च १नायिकाभेदे तदाख्यायिकारूपे २रासक नाटकभेदे वा० द० "तत्र सन्निहितवती यथा नर्मवती" ।

नर्मसचिव पु० नर्मसु सचिवः । परीहासकारके "न नर्मसचिवैः सार्द्धं किञ्चिदप्रियं वदेत्" कामन्दक० "न नर्मसचिव्यमकारि नेन्दुना" माघः ।

नर्य्य त्रि० नृभ्योहितं यत् । १मनुष्यहिते "नृणां नर्य्यो नृतमः शयावान्" ऋ०१०।२९।१ "नर्य्यो नृभ्यो हितः" भा० "चतुष्पदे नर्य्याय द्विपदे" ऋ०१।१२१।१ नरस्यापत्यम् वा० यत् । २मनुष्यमात्रे च "अपो नर्य्यः सुजातः" निरु० ११।२६ धृतास्कचमधित्योक्तं "मनुष्यः नृभ्योहितो नर्य्यः" "होतौ यक्षत् सुरेतसमृषभं नर्य्यापसम्" यजु० २१।१८ "नर्य्यं नरहितमपः कर्म यस्येति" वेददी० ।

नल पु० नल-बन्धे अच् । १तृणभेदे पोटगले अमरः । "नलस्तु मधुरश्चिक्कः कषायः कफरक्तजित् । उष्णो